

Boštjan Udovič

Zgodovina (gospodarske) diplomacije

2., dopolnjena izdaja

Ljubljana, 2018

Boštjan Udovič

ZGODOVINA (GOSPODARSKE) DIPLOMACIJE
2., dopolnjena izdaja

Knjižna zbirka ACTA DIPLOMATICA

Urednik zbirke: Boštjan Udovič

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © FDV, 2018

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzenta: Miro Haček in Tanja Žigon

Jezikovni pregled: Damjan Popič

Naslovnica: Ljubiša Stanojević in Grega Tekavec

Prelom: MatejaL

Tisk: Tiskarna Cicero d. o. o.

Naklada: 150

Ljubljana, 2018

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

327:339(091)

UDOVIČ, Boštjan, 1980-

Zgodovina (gospodarske) diplomacije / Boštjan Udovič. - 2. dopolnjena izd. -
Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2018. - (Knjižna zbirka Acta dip-
lomatica)

ISBN 978-961-235-841-9

294369792

Kazalo

Predgovor k drugi izdaji	7
UVOD	9
DIPLOMACIJA STAREGA VEKA	17
Diplomacija Mezopotamije	20
Amarnska (in egipčanska) diplomacija	24
Diplomacija Kitajske in Indije	27
Izraelska, perzijska in asirska diplomacija	29
KLASIČNA (ANTIČNA) DIPLOMACIJA	33
Starogrška diplomacija	35
Diplomacija (starega) Rima	42
DIPLOMACIJA V SREDNJEM VEKU: TEMELJI OBLIKOVANJA SODOBNE DIPLOMATSKÉ PRAKSE	51
Diplomacija (drugega) Rima	54
Diplomacija Beneške republike	58
Diplomacija Dubrovniške republike	64
Papeška diplomacija	72
Srednjeveška diplomacija v (kijevski) Rusiji	76
Islamska diplomacija in diplomacija Osmanskega cesarstva	79
INSTITUCIONALIZACIJA DIPLOMACIJE IN RAZMAH SODOBNEGA DIPLOMATSKÉGA PREDSTAVLJANJA	87
Diplomacija italijanskih mestnih držav	89
Zaton gospodarske moči Sredozemlja in prvi vdor ideološkega dejavnika v meddržavne odnose	99
Radikalne spremembe v diplomaciji 17. stoletja	105
Novoodpirajoča se vprašanja privilegijev, imunitet in diplomatskega rangiranja	114
Osrednja Evropa: konec gospodarske diplomacije in začetek ekonomske zunanje politike	116
Atlantski ocean: okrepitev gospodarske diplomacije in njena prevlada nad politiko prestiža	120

DRUGI VDOR IDEOLOŠKEGA DEJAVNIKA V MEDNARODNE ODNOSI IN NJEGOVE POSLEDICE ZA DIPLOMATSKO PRAKSO: 1789–1815 ..	128
Ekonomska diplomacija v času francoske revolucije: od uporov leta 1789 do padca Napoleona 1815	132
Gospodarska diplomacija ZDA: od 1776 do 1815	142
Ekonomska diplomacija Velike Britanije: od začetkov francoske revolucije 1789 do padca Napoleona 1815	145
Dunajski kongres 1814–1815, podunajska ureditev ter (nadaljnje) inovacije v diplomaciji	147
Diplomacija v drugi polovici 19. stoletja: od dvostranske k večstranski diplomaciji	160
SPREMEMBE V DIPLOMACIJI V ZAČETKU 20. STOLETJA IN	
GOSPODARSKA DIPLOMACIJA V LETIH 1919–1939	165
Ekonomske posledice prve svetovne vojne in učinek Versajskega miru na gospodarsko situacijo v Evropi	167
Tretji vdor ideološkega dejavnika v diplomacijo: Rusija 1917–1939	175
Gospodarska kriza 1929–1933, državni intervencionizem ter pot do druge svetovne vojne	180
Spremembe v diplomaciji med obema vojnama	187
ENAINDVAJSETEMU STOLETJU NASPROTI	209
Gospodarska diplomacija po letu 1945	213
Politična diplomacija po letu 1945: razvoj in odprte dileme	220
Izzivi sodobne gospodarske in politične diplomacije	228
<i>UTILIS IN MINISTERIUM: DIPLOMACIJA V SLUŽBI (DRŽAVE IN ČLOVEKA)</i>	231
Literatura in viri	236

Kazalo tabel in slik

Slika 1: Razvoj starega Egipta	25
Slika 2: Velika grška kolonizacija Sredozemlja	37
Slika 3: Medsebojne trgovske zveze v času rimskega cesarstva	47
Slika 4: Konzularna predstavništva Dubrovniške republike v 18. stoletju	68
Slika 5: Kijevska Rusija	78
Slika 6: Število mednarodnih konferenc med leti 1840–1909	162
Slika 7: Mesečni uvoz blaga v ZDA in Nemčijo v letih 1928–1930	181
Slika 8: Krčenje svetovne trgovine v letih 1929–1933 (v milijonih dolarjev).....	182
Tabela 1: Geografska razpršitev uvoza in izvoza v Veliko Britanijo v letih 1700 in 1773 (v %)	125
Tabela 2: Sestava delegacij na Berlinskem kongresu (1878)	161
Tabela 3: Vrhovna diplomacija na pariški mirovni konferenci	169
Tabela 4: Velikost predstavništev Sovjetske zveze v letu 1924	179
Tabela 5: Spremembe v strukturi in odpiranju ministrstev za zunanje zadeve v izbranih državah	199
Dogodek 1: Prednostni vrstni red in Pogodba iz Sremskih Karlovcev	84
Dogodek 2: Sveta aliansa in nastanek Monroejeve doktrine	155
Dogodek 3: Trgovinski sporazumi Rusije 1921–1922	178
Dogodek 4: Trgovinske metode v času 1933–1939 v Nemčiji	185

Predgovor k drugi izdaji

Drugo, dopolnjeno in popravljeno izdajo pričujoče monografije so terjali trije razlogi. Prvi so bile pripombe in predlogi k prvi izdaji, ki sem jih prejel s strani študentov in študentk, diplomatov in diplomatk ter kolegov in kolegic. Drugi razlog so bile napake, ki so se v prvi izdaji kljub več kot osemkratnemu preverjanju osmih oči prikradle v tekst. Tretji razlog pa je bila potreba, da podatke, ki sem jih navedel, ažuriram z novimi, določena stališča, ki so v knjigi premalo pojasnjena, bolje pojasnim, sočasno pa kakšen stavek zapišem bolje, jasneje, predvsem pa bolj smelo. Vsi ti razlogi pa so povezani z glavnim razlogom, zakaj izdajam drugo izdajo knjige. Gre za to, da te knjige, ki jo štejem za izjemno potrebno za slovenski prostor, nisem nikoli zares razumel kot popolnoma zaključeno delo, ampak kot delo v nastajanju, razvijanju, dopolnjevanju oz., kot se lepše izrazi Simon Gregorčič v pesmi *Človeka nikar*, je ta knjiga nekakšno *vrtenje, prerojevanje, prenavljanje, presnavljanje* in *prestvarjanje stvari* ter s tem približevanje zgodovinski resnici o tem, kaj se je v zgodovini diplomacije dogajalo ter od kod vlečemo vsa znanja in poznavanja, ki se umeščajo v bogato zakladnico diplomatskih študij.

Ena od kritik ob izdaji knjige je bila, da knjiga ni dovolj natančna oz., če citiram avtorja kritike, [se knjiga] »določenih dogodkov le dotakne, jih pa ne razdela do najmanjše pikice«. Tega sem se zavedal že pri njenem snovanju. A sočasno sem se zavedal, da je to nemogoče. Prvič zato, ker bi potem bila knjiga dolga vsaj par tisoč strani in bi s tem postala neberljiva; drugič pa zato, ker je bil moj namen drugačen. Knjiga namreč ne želi biti vseobsegajoča, ampak želi na dolgem zgodovinskem pohodu, ki traja skoraj 4000 let, izluščiti tiste temeljne spremembe, ki so vplivale na razvoj diplomacije ter diplomatskih metod in tehnik. Knjiga tako ne predstavlja zgodovine mednarodnega občevanja med akterji v mednarodni skupnosti, ampak glavne prelomnice v oblikovanju strukture sodobne diplomacije, njenih metod in tehnik, predvsem pa njenega postopnega razvoja, ki smo mu priča že od začetkov civilizacij.

Kot že prvič tudi sedaj te izboljšane verzije ne bi bilo, če ne bi na Centru za mednarodne odnose in na celotni fakulteti imel podpore pri svojem delu. Pa seveda tudi brez podpore in ostroumnih komentarjev študentov, ki velikokrat dajo misliti tudi potem, ko predavalnico zapustim, bi bila ta knjiga siromašnejša. Zahvale ostajajo in gredo vsem, ki so pripomogli k nastanku te knjige, za temeljite popravke in predloge izboljšav pa gre zahvala predvsem Tinetu, Gašperju in Jani. Kritike – verjamem, da jih bo še kaj, in prav je tako – pa gredo izključno na »moj račun«.

Boštjan Udovič

V Sečovljah, na miklavževu 2017.

UVOD

Časovna zamejitev zametkov in začetkov diplomacije je izrazito nehvaležno delo, in sicer zaradi treh razlogov. Prvi je, da zaradi pomanjkanja pisnih virov ne moremo zares določiti, kdaj se je diplomacija sploh začela razvijati.¹ Drugi odpira vprašanje, ali lahko z današnjimi očmi vse tisto, kar se je razvijalo pred vzpostavitvijo sodobne mednarodne skupnosti sploh označimo s konceptom *diplomacije*. Tretji se dotika naše geografske konceptualizacije diplomacije, tj. kje beležimo začetke diplomacije. Tako je razumevanje začetkov razvoja diplomacije skozi evropocentrični pogled izrazito drugačno, kot je v primeru vključevanja tudi drugih, neevropskih diplomacij v analizo.

Čeprav večina zgodovinskih pregledov diplomacije začne z umestitvijo diplomacije v 15. stoletje, v čas vzpostavljanja prvih stalnih predstavništev v italijanskih mestnih državah (Anderson, 1993; Vukadinović, 1995; Davis Cross, 2007; Black, 2010),² pa velja, da nekateri avtorji izpostavljajo, da so se tudi pred tem časom pojavljale nekakšne predoblike diplomacije, ki bi jih veljalo vzeti v obravnavo, ko govorimo o razvoju diplomacije (Potemkin, 1947; Leguey-Feilleux, 2009; Roberts, 2011; Bjola in Kornprobst, 2013). Ta prepad med konceptualizacijo diplomacije skozi prizmo italijanskih mestnih držav in pogledom, da je diplomacija obstajala že pred 15. stoletjem, lahko najlažje pojasnimo z dvema dejavnikoma – stalnostjo poslanstev in vsebino diplomacije.

Glede stalnosti poslanstev velja opozoriti, da je bila pred časom italijanskih mestnih držav diplomacija večinoma vezana na izvedbo naloge. Odposlanec je bil tako izbran le za določen čas in je pokrival samo določeno vsebino, ki je bila velikokrat izrazito konkretna (npr. sklenitev gospodarske pogodbe, miru ali pa dogovor o poroki med različnimi vladarskimi družinami). Lahko se je zgodilo, da so ga ponovno

¹ Jönsson in Langhorne (2004: vii) opozarjata, da nihče ne ve, kdaj se je diplomacija sploh začela.

² O pomenu oblikovanja stalnih predstavništev za razumevanje diplomacije priča tudi knjiga *Diplomatic theory from Machiavelli to Kissinger* (Berridge et al., 2002), ki svoj oris teorije diplomacije začne z Machivellijem, za katerega vemo, da naj bi bil eden prvih stalnih diplomatskih predstavnikov.

izbrali za izvedbo druge naloge, ko se mu je iztekla naloga, lahko pa, da ni bil nikoli več izbran za nobeno zadevo.

O vsebini diplomacije bomo rekli naslednje: skozi večino obdobja njenega razvoja je bila diplomacija sredstvo za doseganje dveh ciljev – gospodarskega in političnega, pri čemer je bil gospodarski cilj eden ključnih, politični pa je bil predvsem podporni cilj. Šele z institucionalizacijo diplomacije ter vzpostavitvijo atributov sodobne države – in končno vznika ideje državnštva (*statecraft*) – se začne diplomacije vse bolj preoblikovati v politično diplomacijo, gospodarska pa začne postajati drugotirna. V tem okviru se zgodi tudi ideološki preskok v razumevanju diplomacije, ki jo v sodobni znanosti vežemo predvsem na politične aktivnosti, medtem ko gospodarske aktivnosti diplomacije, čeprav imajo *daljšo brado* od političnih, ostajajo v ozadju.

Takšen odnos med gospodarsko in politično komponento diplomacije (ki ga lažje označimo s terminoma *gospodarska diplomacija* – *politična diplomacija*) se v naslednjih stoletjih še dinamizira. Najprej s prvim vdorom ideološkega dejavnika v mednarodne odnose (Benko, 2000), tj. časom reformacije in protireformacije, ko je takratni sistem 'držav' prvič zabeležil odmik od ideje gospodarskih koristi in te zamejil z ideološko skladnostjo med bloki, nato pa z inovacijo sodobne države, ki neposredno vodi do vzpostavitve sodobne mednarodne skupnosti. Ta naj bi svoj začetek imela v letu 1648, čeprav velja to letnico jemati z rezervo pa tudi le kot simbolično razmejitveno črto.³ Prelom med gospodarsko in politično diplomacijo pa se zgodi z drugim vdorom ideološkega dejavnika v takratni meddržavni sistem, tj. francosko revolucijo, katere »očetje so pojedli svoje otroke«,⁴ ko so se popolnoma odvrnili od iskanja gospodarskih koristi in so do najvišje možne mere potencirali politične koristi. V tem sistemu je gospodarska diplomacija postala (le) sredstvo za doseganje in krepitev političnega državnštva.⁵

³ To letnico je treba jemati v simboličnem kontekstu in ne dobesedno.

⁴ Gre za aluzijo na grško legendo o *Kronosu*, ki se mnogokrat vzporeja s t. i. prvo fazo francoske revolucije.

⁵ Čeprav je ta monografija prikaz zgodovinskega razvoja (gospodarske) diplomacije, pa moramo na začetku pojasniti nekatere znanstvene termine, ki jih bomo

Temu je bilo podrejeno vse in nič ni smelo biti izven tega konteksta (Krippendorff v Benko, 2000: 98).

Tak model odnosa med gospodarsko in politično diplomacijo se je še utrdil po Dunajskem kongresu leta 1815 in je trajal vse do velike liberalizacije 19. stoletja. Ta se je začela s t. i. Cobden-Chevalierovim sporazumom (1860) in se je zaradi izbruha gospodarske krize v Evropi in krize imperialističnega sistema dokaj klavrno končala v začetku 70. let 19. stoletja, dokončno pa je bila ideja gospodarske diplomacije pokopana z višanjem carinskih in necarinskih ovir desetletje pozneje.

Čeprav so po prvi svetovni vojni obstajali poskusi, da bi gospodarska diplomacija spet dobila svoj položaj v takratnem meddržavnem sistemu, pa so tako ekonomske kot politične posledice vojne to zavirale, dokončno se je zgodba iz 80. let 19. stoletja ponovila s t. i. črnim ponedeljkom leta 1929, ko so začele vse stvari drseti navzdol, saj se je začela svetovna gospodarska kriza, katere negativni učinki so bili do danje gospodarske krize gotovo največji in najmočnejši. Vzporedno z vedno hujšo gospodarsko krizo je prišlo v evropskih državah tudi do vzpona avtoritarnih in totalitarnih režimov, ki so gospodarsko diplomacijo

uporabljali v nadaljevanju. Ekonomsko državništvo obsega vso ekonomsko in neekonomsko aktivnost države in sočasno vpliva na okolje, v katerem država deluje, ter je s strani tega istega okolja vplivano. Ekonomska zunanja politika je ožji koncept od ekonomskega državništva. Njen cilj je z ekonomskimi sredstvi dosežati politične in ekonomske cilje. Slednji, ki se običajno odražajo v razvoju gospodarstva in posledično (zaradi posredne in neposredne prerasdelitve bogastva) blaginji državljanov, se dosega s pomočjo ekonomske diplomacije, ki je najširši koncept, ki povezuje diplomacijo (kot politično sredstvo zunanje politike) z gospodarskim razvojem, mednarodno trgovino in blaginjo državljanov. Ožji koncept, ki se umešča v sistem ekonomske diplomacije, je gospodarska diplomacija, o kateri bo v tej knjigi največ govora. Gospodarska diplomacija je aktivnost države na dvostranski ravni, ki skrbi za intenziviranje mednarodne menjave. Kot taka deluje po dveh načelih: *ex ante* in *ex post*. *Ex ante* načelo pomeni, da država pošiljateljica s pomočjo instrumentov gospodarske diplomacije poskuša ustvarjati ugodno okolje za trgovanje in investicije podjetij iz države pošiljateljice v državi sprejemnici. Z *ex post* označujemo dejavnost gospodarske diplomacije, ko slednja pomaga podjetjem, ki so na trgu določenih držav že zabredla v težave. Več o definiranju in razvoju gospodarske diplomacije v Udovič (2009).

razumeli kot sredstvo krepitve političnega državnštva. Zgodba iz časov francoske revolucije se je tako ponovila, le da so bile posledice za celotni sistem mednarodnih odnosov tokrat še radikalnejše – tako v človeških žrtvah kot v ekonomskih učinkih.

Ureditve po drugi svetovni vojni je prinesla četrti vdor ideološkega dejavnika v mednarodne odnose.⁶ Svet je bil razdeljen na dve ideološko nasprotni si polovici, ki sta med seboj komunicirali le o nujnih zadevah in po vnaprej ustaljenih kanalih. Tako kot sta bili ureditvi različni, tako se je drugače konceptualiziral odnos med gospodarsko in politično diplomacijo. Zahodna polobla, ki je razvijala predvojni kapitalistični sistem, je zaradi konceptov potrošništva gospodarski diplomaciji začela dajati vse večja pooblastila. Zdelo se je, kot bi se ji želela oddolžiti za predvojni neuspeh. Popolnoma drugačna situacija je bila na vzhodni polobli, kjer je bilo gospodarstvo razumljeno le kot nujno zlo, zato gospodarska diplomacija ni imela nobene vloge, kaj šele moči. Posledično ni presenetljivo, da je bilo ob zlomu dvopolnega sistema konec 80. let 20. stoletja področje držav vzhodnega bloka razorano polje, v katerega so zahodne države lahko mirno sadile svoja semena. Pri tem je gospodarska diplomacija zahodnih držav imela odločilno vlogo, saj je njihovim podjetjem utirala pot na vzhodne trge, ki pa so zaradi 50-letnega umika iz kapitalističnega sistema včasih morda celo preveč hlepli po zahodnih vzorcih. Dejstvo je, da se slednji v vseh primerih niso izkazali kot najbolj primerni, koristni.

Devetdeseta leta 20. stoletja so bila leta silnega razcveta gospodarstva, ki ga ni zmotila niti kratkotrajna azijska finančna kriza. Kazalo je, da je liberalni sistem menjave⁷ meka za prihodnji razvoj svetovnega gospodarstva, gospodarska diplomacija pa njegova desna roka, ki ga vzpostavlja, razvija in krepi. A gospodarska kriza je leta 2008 (kljub številnim napovedim, da do nje mora priti) vse presenetila. Posledično smo se po letu 2008 ponovno znašli na točki, na kateri smo bili že sredi

⁶ Tretji vdor predstavlja oktobrska revolucija (1917).

⁷ Čeprav je bil ta sistem v zahodni polobli razvit po letu 1945, pa so ga tranzicijske države ponotranjile v veliki meri z aplikacijo t. i. washingtonskega konsenza, ki je bil oblikovan leta 1989.

30. let 20. stoletja; države so se zapirale, omejevale so mednarodno menjavo, centralne oblasti so posegale na trgih, vlade so se vse bolj zadolževale. Gospodarska diplomacija je tokrat pokazala »drugi obraz«. Če je v času gospodarske rasti predvsem skrbela za pospeševanje menjave, pa je njena naloga v krizi postala odpravljanje ovir za ohranjanje mednarodne menjave. In v tem je bila delno uspešna, čeprav velja njene uspehe presojati le z vidika ohranjanja blaginje državljanov. Bistvo gospodarske diplomacije je krepitev gospodarskih vezi med ekonomskimi subjekti, a le s ciljem, da se blaginja v državi povečuje. V primerih, ko do tega ne prihaja, je gospodarska diplomacija le odvečna kramarija, brez dodane vrednosti.

Pričujoča monografija je sestavljena iz osmih poglavij, ki si sledijo po zgodovinsko-logičnem zaporedju. V prvem poglavju obravnavamo predantično, v drugem pa antično diplomacijo, in sicer zato, da bi pokazali pomen, ki ga je v teh diplomacijah gospodarska diplomacija imela. Sledi tretje poglavje, namenjeno očrtu značilnosti bizantinske, beneške, dubrovniške, kijevske, papeške in islamske diplomacije. Četrto poglavje orisuje čas največjega razvoja italijanskih mestnih držav in čas reformacije ter protireformacije. Peto poglavje se osredotoča na gospodarsko diplomacijo v času francoske revolucije, medtem ko se šesto poglavje usmerja v razvoj diplomacije v 19. stoletju. Sedmo poglavje obravnava diplomacijo in njene posebnosti po prvi svetovni vojni, osmo pa se posveča predvsem posebnostim gospodarske diplomacije, ki so se pojavila po letu 1945. Na koncu sledijo zaključne misli, ki naj služijo za raziskovanje gospodarske diplomacije v prihodnje.

DIPLOMACIJA STAREGA
VEKA

Analiza staroveške diplomacije oz. njenih zametkov je za raziskovalca izjemno mukotrpno delo. Prvič zaradi tega, ker podatkov o tem obdobju ni oz. jih je izjemoma malo, drugič pa zato, ker današnje razumevanje diplomacije težko ukalupimo v takratni čas. Zato gre pri vsaki taki analizi za poskus aplikacije podanašnjenege koncepta v takratne razmere, kar pa seveda lahko povzroči metodološko napako in napačno razumevanje stanja.

Prav zato želimo na tem mestu opozoriti, da velja v staroveškem svetu kot diplomacijo razumeti vse odnose, ki so se v tistem času dogajali na ravni (delno) organiziranih političnih skupnosti, saj so bile te temeljni element takratne družbene ureditve. Pri tem pa velja organizirane politične skupnosti razmejiti od dejanj posameznikov, ki so tudi lahko izvajali neko vrsto diplomacije, a so v njej bolj kot skupnostni zastopali svoj posamični interes.

Ne glede na oblikovanje družbene strukture pa je temeljno vprašanje, kdaj se je diplomacija kot družbena institucija sploh začela razvijati. Tako obstajajo številna nesoglasja o tem, katera staroveška diplomatska struktura je bila »prva«,⁸ a se kljub temu večina avtorjev strinja, da predstavljata sumerska in eblska diplomacija, ki sta se razvili med leti 3000 in 2500 pred našim štetjem (Cohen, 1999), prva zametka diplomacije, kot jo razumemo danes. Poleg teh dveh pa velja omeniti še akadsko (2370–2200 pr. n. št.), babilonsko (1894–1600 pr. n. št.), egipčansko (1500–1085 pr. n. št.), izraelsko (1300–200 pr. n. št.), kitajsko (1122–256 pr. n. št.), asirsko (1100–600 pr. n. št.), perzijsko (553–527 pr. n. št.) in indijsko (322–231 pr. n. št.) diplomacijo (Potemkin, 1947; Straka, 1998; Cohen, 1999; Leguey-Feilleux, 2009; Black, 2010; Dašić, 2013).

⁸ Tako npr. Munn-Rankin (1956/2004: 1) postavlja začetke diplomacije že v čas 4000 let pred našim štetjem, v današnjo malo Azijo (današnje območje Iraka in Irana).

Diplomacija Mezopotamije

Koncept mezopotamske diplomacije združuje več različnih diplomacij, ki so se oblikovale na področju Mezopotamije: sumersko, eblsko, akadsko ter babilonsko diplomacijo, v določenih delih tudi asirsko in perzijsko diplomacijo. Skupna značilnost vseh teh diplomacij je, da so se oblikovale na območju današnjega Iraka in Irana ter so se razvijale druga za drugo. Slednje pomeni, da se je ena diplomacija začela razvijati, ko je bila druga že v zatonu.

Sumerska država velja v starem veku za eno prvih urbanih skupnosti. Oblikovala se je okoli leta 3000 pr. n. št, višek razvoja pa je dosegla med 27. in 25. stoletjem pr. n. št. Ker bi v tem času težko govorili o »državi«, velja poudariti, da je bila sumerska država (neformalna) zveza več mest, med katerimi velja izpostaviti predvsem Ur, Lagash, Kish in Uruk (Straka, 1998: 13).⁹

Čeprav so bila mesta formalno samostojna, pa so bila med seboj močno povezana, saj so med njimi določila tisto mesto, ki je bilo pooblaščen za vodenje »meddržavnih« odnosov. Vladarju najpomembnejšega mesta je pripadel naziv boga. Med naloge tega mesta so sodile predvsem upravne naloge v meddržavnih odnosih – od posredovanj do arbitraže v sporih. Da pa so lahko mesta to nalogo opravljala kakovostno, so potrebovala izšolano in stalno uradništvo. Zato ni presenetljivo, da nekateri trdijo, da je bila sumerska diplomacija praoblika sodobne diplomacije (Leguey-Feilleux, 2009: 25–26; Black, 2010: 19; Roberts, 2011).

V 26. stoletju pr. n. št. se je geografsko nekoliko višje¹⁰ od sumerske diplomacije začela razvijati Ebla, ki je svoj višek dosegla v 23. stoletju pr. n. št., ko je »nadzorovala« sedemnajst mestnih držav. Leguey-Feilleux (2009: 26) izpostavlja, da je bila eblska diplomacija usmerjena predvsem v dvoje: pospeševanje trgovine med Eblo in okoliškimi »državami« ter sklepanje (Ebli naklonjenih) mirovnih pogodb. Z obema diplomatskima metodama je Ebla stremela predvsem k temu, da bi

⁹ Poleg obdobja v 26. stoletju pr. n. št. je Ur igral pomembno vlogo v mezopotamski diplomaciji tudi v 21. stoletju (Leguey-Feilleux, 2009: 25).

¹⁰ Gre za »državico« na ozemlju današnje Sirije, Libanona in Turčije.

okrepila svoje trgovske odnose s sosednjimi državami, med katerimi velja še posebej izpostaviti Egipt in Sumerijo. Ideja, da so trgovinski odnosi zelo pomembna naloga slov, ki jih je Ebba pošiljala v druge države, se odraža tudi v zapisu, ki ga je našla italijanska arheološka skupina v 70. letih 20. stoletja na tamkajšnjem območju, pravi pa naslednje (Cohen, 1999: 3):

Tako govori Ibubu, vodja kraljeve palače, svojemu slu: »Ti si moj brat in jaz sem tvoj brat. Kot brat ti bom zagotovil, kar koli si želiš. Daj mi dobrih trgovcev [ali delovnih živali]¹¹. Prosim, pošlji mi jih. Ti si moj brat in jaz sem tvoj brat. Deset tramov in dvoje sani zelenike sem jaz, Ibubu, predal slu zate. Irkab-Damu, ebelski kralj, je brat hamaškega kralja Zizija, in Zizi, kralj Hamazija, je brat Irkab-Damuja, ebelskega kralja«. To je zapisal Tira-II za Zizijevega odposlanca.

Cohen (*ibid.*) ugotavlja, da lahko v tem zapisu najdemo številne značilnosti ebelske diplomacije, med katerimi velja izpostaviti predvsem: (a) suvereno enakost vladarjev (brat-brat), (b) obstoj odposlancev (ki so v kasnejših obdobjih institucionalizirajo kot »leteča pošta«), (c) protokolarno obnašanje (ki se kaže predvsem v naslavljanju), (d) recipročnost (jaz sem tvoj brat, ti si moj brat; obdarovanje) (e) velik pomen gospodarske diplomacije, ki se kaže v obdarovanju in prošnji, da mu pošlje dobrih trgovcev oz. delavcev.

Poleg tega zapisa imamo ohranjeno tudi pogodbo o gospodarskem zavezništvu med Ebbo in Ashurjem, ki časovno sega v čas 2500 pr. n. št. Ta pogodba je pomembna zaradi tega, ker je prva pogodba o gospodarskem sodelovanju, ki sta jo sklenili državi. Pogodba tako vsebuje (a) določila, do kod sega pravo posamezne države, (b) pravice in dolžnosti obeh trgovinskih partneric, konkretnih trgovcev in trgovinskih lokacij, (c) imunitete in obnašanje do odposlancev, (d) običaje poročanja o zadevah v drugi državi. Zelo natančno pa pogodba določa tudi (e) dvojno obdavčevanje, (f) obdavčevanje tujih gospodarskih predstavnikov in odposlancev, (g) beleženje in prenos plačanih davkov, (h) pravico gibanja odposlancev in omejitve slednje, (i) kazni za izgubljeno blago,

¹¹ Ni jasno, ali s tem misli delavce ali delovne živali, a ne glede na to je ključno, da govorimo o delovni sili.

(j) določbe v zvezi z izgubljenim/najdenim blagom, (k) obveznost, da odposlanci sporočajo o morebitnih (političnih in gospodarskih) nevarnostih za državo, (l) zaščito odposlancev in trgovcev (Cohen, 1999: 5).

Vse te naštete značilnosti kažejo, da je eblska praoblika diplomacije veliko bližja današnjemu protokolu in drugim nalogam diplomacije, kot običajno mislimo. Glede na to, da so bili zapisi o tem najdeni šele v drugi polovici 20. stoletja, pa se ob teh zapisih poraja vprašanje, ali so te značilnosti diplomacije inherentne vsakemu od nas ali pa so se poznejše oblike diplomacije (npr. antična), ki so ostale zapisane, le posnemale staroveške običaje. Ne glede na to, katero razmišljanje o oblikovanju diplomacije se nam zdi bližje, pa velja izpostaviti, da italijanske mestne državice (in vse, kar so prinesle) morda niso takšna noviteta, kot se lahko zdi na prvi pogled.¹²

Dvesto let po začetku razvoja ebelske diplomacije se je na področju (nekdanje) Sumerije začela razvijati akadaska diplomacija. Ena ključnih značilnosti akadskega kraljestva, ki ga je razlikovala od njegovih predhodnikov kot tudi naslednikov, je bilo centralnoplansko gospodarstvo. Če je Sumerija imela neko obliko intervencionističnega gospodarstva, Ebla pa dokaj liberalno, kar se je odražalo tudi v »meddržavni« menjavi, pa je akadsko kraljestvo gospodarstvu in njegovemu razvoju pripisovalo majhen pomen. Tako ne čudi, da je bila v Akadiji gospodarska diplomacija dokaj nepomembna oz. pomembna samo do te mere, da je zagotavljala minimalen gospodarski razvoj. Namesto gospodarske diplomacije je akadsko kraljestvo močno razvijalo politično in kulturno diplomacijo. Prvo predvsem skozi kanale občevanja, drugo pa s pomočjo tega, da je akadski jezik postal jezik celotne književnosti in počasi vse bolj jezik diplomacije v regiji. To, da je bil akadski jezik uveljavljeno sredstvo književnosti in diplomatskega ubesedovanja, potrjujejo številni zapisi, ki so bili najdeni v Egiptu, Amarni, Anatoliji in Perziji (Leguey-Feilleux, 2009: 26; Straka, 1998: 13).

¹² Cohen (1999: 5) poudarja, da je bilo v tistem času gospodarsko sodelovanje zelo pomembno. To se odraža tudi v dejstvu, da so trgovci imeli osebno imuniteto tudi v sovražnih mestih in v času vojne.

Ena najbolj razvitih diplomacij v starem veku je bila gotovo babilonska diplomacija. Njen razvoj se začne v drugem tisočletju pr. n. št., višek pa doseže v t. i. Hamurabijevi dobi (1792–1750 pr. n. št.).¹³ Babilonska diplomacija je dejansko diplomacija Amoritov, nomadskega ljudstva, ki je na področju Mezopotamije zavladao konec 19. stoletja pr. n. št. Diplomacija je bila v babilonskem kraljestvu močno dodelana in uporabljana za doseganje tako političnih kot gospodarskih koristi (Straka, 1998), kar se je pokazalo tudi v prvih zametkih stalnih predstavništev.¹⁴ Kot opozarja Cohen (1999: 3–4), obstajajo zapisi, da so v Hamurabijevem času na njegovem dvoru delovali štirje marijski diplomati.¹⁵ Doba njihovega delovanja se je raztezala od 18 mesecev do dveh let, njihove naloge pa so zajemale predvsem poročanje o dogajanju na Hamurabijevem dvoru, poleg tega pa so vodili pogajanja, posredovali v sporih ter oblikovali medsebojne pogodbe. Kot lahko vidimo, je bil glavni poudarek babilonske diplomacije predvsem na političnih zadevah, medtem ko je bila gospodarska diplomacija v ozadju. Kljub temu splošnemu dejstvu pa obstajajo dokazi, da je v določenih časovnih obdobjih gospodarska diplomacija imela, tudi v babilonskem kraljestvu, posebno mesto.¹⁶

¹³ Od Hamurabijeve zapuščine nam je gotovo najbolj v spominu t. i. Hamurabijev zakonik, ki je predstavljal osnovo za poznejši razvoj prava.

¹⁴ Po mnenju Munn-Rankina (1956/2004: 99ff) najdemo v tem času že zametke sodobnih veleposlanikov, ki so jih v Babiloniji poimenovali poslaniki (*mar šiprim*). Ker so morali poznati državno politiko do potankosti, so jih izbirali iz najvišjih vej državnega uradništva. Za te poslanike je bilo tudi značilno, da so imeli »mlajše pomočnike« (*suharum*), ki so opravljali podobne naloge kot poslaniki, a z manj pooblastili. Končno, vsi ti poslaniki so bili – bolj kot na mandat – vezani na opravljanje določene misije. Tako dolžine službovanja ni določal čas, ampak zaključitev posla, za katerega so bili imenovani.

¹⁵ Gre za diplomate marijskega kraljestva, ki je obstajalo na ozemlju današnje Sirije med leti 2900 in 1759 pr. n. št., ko ga je osvojil in ga v babilonsko kraljestvo vključil Hamurabi.

¹⁶ Primerjaj trgovinsko pogodbo med asirskimi trgovskimi družbami in babilonsko mestno državico Tell Leilan, ki je bila sklenjena okoli 1750 pr. n. št. (Cohen, 1999: 5).

Če povzamemo razgibano diplomatsko udejstvovanje na ozemlju Mezopotamije, lahko ugotovimo, da je bila gospodarska diplomacija v tistem času izjemno pomembna, seveda ne v vseh obdobjih. Zanj je bilo značilno, da so bili njeni posredniki, tj. trgovci, običajno tudi predstavniki suverena in so sočasno vodili zasebne (svojevne) in javne (v korist suverena) posle. Trgovci so se tako ločevali na podlagi tega, kakšna je bila njihova prvenstvena naloga. Če so prihajali kot predstavniki suverena, so lahko podredno izvajali svoje aktivnosti, medtem ko so zasebniki lahko tudi predstavljali suverena.¹⁷ Osebni zaslužek in javno dobro v tistih časih nista bila razumljena kot nasprotujoča si dejavnika, ampak bolj kot dopolnjujoča. Zanimivo je, da je bila navada, da so zastopniki javnega in zasebnega interesa potovali v drugo državo skupaj, kar kaže tudi na izrazito povezanost med gospodarsko in politično diplomacijo (Cohen, 1999: 6).

Amarnska (in egipčanska) diplomacija

Egiptovska in amarnska diplomacija sta med staroveškimi diplomacijami gotovo najbolj poznani.

Egiptovsko diplomacijo lahko razdelimo na tri obdobja. V prvem obdobju (do XVII. dinastije) je Egipt redko vstopal v diplomatske odnose, saj je vladavina temeljila predvsem na notranji samozadostnosti in inertnosti. Egiptovski vladarji so sicer občasno vstopali v stike z mezopotamskimi vladarji, a le v nujnih primerih.

Situacija se je spremenila v času XVIII. dinastije,¹⁸ ki je prevzela novo orientacijo Egipta, in sicer bolj militarističnega in imperialističnega značaja. Tudi v takem meddržavnem okviru je moral Egipt še vedno vstopati v odnose z drugimi državami. To je terjalo veliko navora, predvsem pa veliko aktivnosti egiptovske diplomacije, ki se je šele

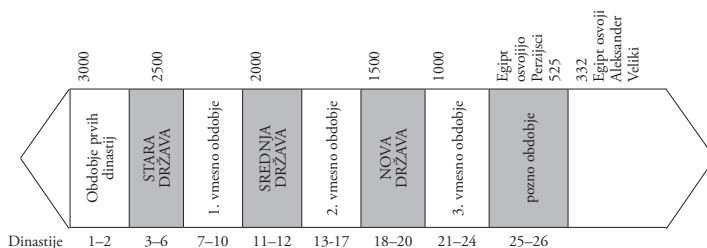
¹⁷ Akadska diplomacija je tako ločila »veleposlanika« (*mar sipri*), ki je zastopal interes suverena, in zasebnika (*tamkaru*), ki je sledil predvsem svojemu interesu (Cohen, 1999: 6). Za sorodnost poimenovanja z Babilonijo primerjaj opombo 14.

¹⁸ XVIII. in XIX. dinastija sta vladali v letih 1560–1194 pr. n. št. (Straka, 1998: 8).

vzpostavljala. Kljub militarističnemu in imperialističnemu državnemu ustroju pa je Egipt v teh časih tujim odposlancem zagotavljal osebno imuniteto (Leguey-Feilleux, 2009: 28).

Tretje obdobje egiptovske diplomacije se je začelo z XIX. dinastijo, predvsem z nastopom Ramzesa II., to obdobje pa je zaznamovala krepitev odnosov s hetitskim kraljestvom. Kot ugotavlja Leguey-Feilleux (2009: 28), se je egiptovska diplomacija v tem času posvečala »trgovini, določanju meja, iskanju zavezništev, ogibanju vojni, zaključevanju konfliktov ter vzpostavljanju in kreptitvi prijateljskih odnosov«. Poleg naštetega je Egipt v tistem času želel vzpostaviti sebi naklonjen sistem strateških in ekonomskih odnosov.

Slika 1: Razvoj starega Egipta

Vir: Kremenšek (1990: 45).

A Egipt ni razvijal samo gospodarske diplomacije in sistema ekonomskih odnosov, ampak je veliko stavil tudi na politično diplomacijo. Iz tega obdobja je najbolj poznana mirovna pogodba med egiptovskim kraljem Ramzesom II. (faraonom XIX. dinastije) in hetitskim kraljem Hattušilom III. Slednji je Ramzesu II. ponudil 'mirovno pogodbo', ki so jo sestavljali uvod, osrednje besedilo in sklep, ki mu je sledila molitev k bogovom in preklinjanje tistega, ki bi to pogodbo prelomil.¹⁹ Ta

¹⁹ Pogodbe tega časa so kot pogodbeni stranki določale kar suverena obeh držav. Tako je bila omenjena pogodba sklenjena med Hattušilom III. in Ramzesom II. kot tistima, ki imata edinstveno pravico do sklepanja pogodb (Munn-Rankin, 1956/2004: 72).

pogodba ni bila zgolj klasična mirovna pogodba,²⁰ ampak je prvič v zgodovini vzpostavljala neko obliko kolektivne obrambe²¹ proti zunanjim in notranjim²² zavojevalcem (Potemkin, 1947: 8–9; Munn-Rankin, 1956/2004).

Amarnska diplomacija po mnenju nekaterih avtorjev sodi med prve zametke mednarodnih odnosov (Cohen in Westbrook, 2000). Gre za diplomacijo mesta Amarna oz. natančneje Tell-el-Amarna, ki se razvija v času XVIII. dinastije v Egiptu (Cohen, 2001/2004: 53), na pol poti med Memfisom in Tebami, ki ga je Ehnaton spremenil v sedež svojega kraljestva (de Magalhaes, 1988: 16).²³ Zgodovinski zapisi o amarnski diplomaciji izpostavljajo bogate odnose med Amarno in okoliškimi »državami«, kar se kaže tudi v vprašanjih, ki so jih znotraj amarnske diplomacije reševali. Gre za dileme osebne nedotakljivosti odposlanca, pravic in dolžnosti pri vzpostavljanju in gojenju diplomatskih odnosov, oblike in postopke pri sklepanju sporazumov, oblike pogajanj. Poleg vsega tega amarnska diplomacija ponuja prvi primerek poverilnice,²⁴

²⁰ Zanimivo vprašanje, ki ga odpira Munn-Rankin (1956/2004: 86–87), je vprašanje ratifikacije »meddržavnih« pogodb. Kot ugotavlja, sta se v starem veku uporabljala dva modela ratifikacije pogodb – prvi med enakopravnimi partnerji, drugi pa med vrhovnim fevdalnim gospodom in vazalstvom. V prvem primeru, ko sta bila pogodbenika dva enakopravna partnerja, je veljalo, da je – ko sta se stranki domenili – vsaka stran napisala svojo različico pogodbe in jo poslala v ratifikacijo drugi pogodbenici. V primeru suverena in vazalstva pa je bila zadeva določena hierarhično, in sicer je suveren pogodbo napisal, vazal pa jo je sprejel.

²¹ Besedilo določila o kolektivni obrambi se glasi: »Če se dvigne katerikoli sovražnik proti deželi Ramzesa, tedaj naj Ramzes reče velikemu kralju Hetitov: 'Pojdj z menoj proti njemu z vsemi svojimi silami'«. (Potemkin, 1947: 9).

²² Določilo pogodbe je bilo, da vsem notranjim zavojevalcem grozi izgon iz »države« (Straka, 1998: 11).

²³ Obširni podatki o amarnski diplomaciji so postali dostopni v 19. stoletju, ko so arheologi našli 400 tablic z natančnim opisom časa, v katerem je obstajala amarnska diplomacija (13. stoletje pr. n. št.) (Cohen, 1999: 7).

²⁴ Gre za dokument, ki ga poslaniku izda šef države. Ta dokument potrjuje, da je šef države določeno osebo imenoval za poslanika s polnimi pooblastili. Običajno se ta dokument izroči šefu države sprejemnice. Bolj natančen postopek priprave in izročitve poverilnice je določen v *Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih* (1961).

ki določa kriterije osebne nedotakljivosti in omogoča prost ter varen prehod odposlancu preko vazalskih ozemelj (Cohen, 1999: 7).

Nasploh lahko ugotovimo, da je bila diplomacija Egipta in njemu bližnjih držav predvsem politična diplomacija (Black, 2010). Veliko vlogo v njenem delovanju je imel protokol (običajno zaklinjanje na bogove), poleg tega pa so se že pogosto izpostavljala vprašanja osebne nedotakljivosti, diplomatskega jezika, stalnosti odposlancev ter seveda tudi oblike (in vsebine) »meddržavnih« sporazumov. Na pomembnost protokola in ceremoniala v diplomaciji starega Egipta opozarja tudi Straka (1998: 10), ki pravi, da se je sprejemanje odposlancev udejanjalo po strogih protokolarnih pravilih. Tako je odposlanec, ki je bil sprejet, moral imeti s seboj listine, ki so pojasnjevale namen njegovega prihoda. Običajno je takega odposlanca pričakal vojaški spreved, mimo katerega se je odposlanec potem odpravil k vladarju. Nespoštovanje predpisanih protokolarnih pravil pa je lahko vodilo tudi do »meddržavnega« konflikta.²⁵

Diplomacija Kitajske in Indije

Diplomacija Indije je v veliki meri vezana na zbirko t. i. Manujevih zakonov, ki naj bi bili božjega izvora. Gre za pravila, ki določajo obnašanje na področjih gospodarstva, trgovine, mednarodnega prava in vojaških zadev.

Če so klasične diplomacije tistega časa stremele predvsem k večanju gospodarskega sodelovanja med državami, pa je bila indijska diplomacija usmerjena predvsem v iskanje značilnosti kakovostnega diplomata. Tako se »država« ne ukvarja toliko z dejstvi, ki jo obkrožajo, ampak bolj z vprašanjem, kako najti primerne diplomate, ki bo Indijo predstavljal v drugih državah. Manujev zakonik tako določa, da je spretnost

²⁵ Munn-Rankin (1956/2004: 96) opozarja, da je bilo izmenjevanje darov ne samo praksa, ampak nujno opravilo takratnega časa, saj je potrjevalo prijateljstvo med vladarji. Umanjkanje izmenjave darov je v določenih primerih nakazovalo na željo po zmanjšani intenziteti odnosov ali pa celo po njihovi prekinitvi.

diplomata v tem, da krepi mir in se izogiba vojni. Da pa bi diplomat lahko to nalogo dobro opravil, mora o namerah in načrtih tujih držav obveščati svojega gospodarja, ki bo [ker je moder – op. B. U.] dal primerna nadaljnja povelja, kako ohraniti mir. A take zahtevne naloge lahko – po mnenju Manujevega zakonika – doseže le človek, ki je prodornega duha, vsestransko izobražen in sposoben ter obenem zmožen prepoznati neverbalno govorico tujih vladarjev. Znati mora torej razločevati med besedami in dejanji. Manujev zakonik navaja tudi, da so najboljši diplomati tisti, ki so (starostno) zreli, zvesti v dolžnostih, pošteni, spretni, verni, dobrega spomina ter zgovorni. Le ti namreč vedo, »kdaj in kako ravnati« (Potemkin, 1947: 22; Straka, 1998: 20–21).

Za razliko od Indije, ki je bila neprestano v stikih z drugimi »državami« (npr. Perzijo), je Kitajska²⁶ živela svoje življenje dokaj izolirana. A kljub temu je vzpostavila nekakšno obliko pradiplomatskih predstavnikov, katerih naloga je bila predvsem sklepanje porok med različnimi kraljevskimi družinami.²⁷ Poleg tega so odposlance uporabljali tudi zato, da so pripravljali obiske političnega vrha v drugi »državi« ali pa »meddržavne« konference.²⁸ Ne samo to, odposlanci so bili tudi oficirji za zvezo šibkejših držav, ki so jih uporabljale predvsem takrat, ko so bile ogrožene s strani njihovih sovražnikov. Odposlanci so v teh primerih opravljali nekakšno povezavo znotraj zaveznitva med močno in šibko državo (Leguey-Feilleux, 2009: 31–32).

Ena temeljnih značilnosti kitajske diplomacije je bilo udejanjanje v vrhovni (*summit*) diplomaciji, ki se je odvijala po vnaprej določenih vzorcih in je imela tudi poseben protokolarni pomen. Vrhovna diplomacija, ki je potekala kot stranska ob srečanjih vladarjev na večstran-

²⁶ Po oceni gre za 200 držav, ki naj bi obstajale na ozemlju današnje Kitajske okoli leta 700 pr. n. št. (Leguey-Feilleux, 2009: 31).

²⁷ Ker je bil njihov položaj nekoliko poseben, so snovalci kmalu ugotovili, da če želijo uporabljati usluge poslanikov, jim morajo zagotavljati osebno nedotakljivost in varen prehod čez različna ozemlja. Rezultat tega je bil, da se je kršitev osebne nedotakljivosti poslanikov oz. onemogočanje varnega prehoda čez ozemlje druge »države« razumelo kot žalitev suverena (Leguey-Feilleux, 2009: 31).

²⁸ Ti obiski so potekali po vnaprej jasnem protokolu in obnašanje ter dajanje daril je bilo strogo predpisano (Straka, 1998: 19).